

УДК 316.6:159.922.8

[https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7\(37\)-711-721](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-7(37)-711-721)

Шаумян Олена Геворківна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри професійної освіти, Херсонський державний аграрно-економічний університет, вул. Стрітенська, 23, м. Херсон, 73006, тел.: (0552) 414-43-5, <https://orcid.org/0000-0001-9906-2735>

КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ: ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті висвітлено когнітивний компонент впливу подій війни на учнів підліткового віку. У рамках окресленої проблематики було проведено опитування на предмет впливу подій війни на когнітивний компонент учнів підліткового віку. Загальне число вибірки учасників дослідження – 101 респондент, серед них учні 7 класу (28 осіб); 8 класу (40 осіб); 9 класу (33 особи).

Опитування здійснювалося на базі Смолінського навчально-виховного об'єднання «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія – позашкільний навчальний заклад» Смолінської селищної ради Маловисківського району Кіровоградської області у 2022 та у 2023 роках.

За методикою «Числові ряди» (автор В. Ліпманн) з'ясовано, що найбільша кількість учнів з високим розвитком логічного аспекту математичного мислення представлена у 8 класі (35%), а найменша – у 7 класі (15%). Учні з низьким рівнем розвитку логічного аспекту математичного мислення зафіксовані лише у 8 і 9 класах.

За тестом «Оцінка комунікабельності» (автор В. Ряховський) встановлено, що для переважної більшості учнів підліткового віку (95%) характерний достатній рівень товариськості та комунікабельності. Лише учні 8-х класів (5%) показали надмірний рівень комунікабельності, який може негативно впливати на спілкування з оточуючими. З метою уникнення негативного впливу в учнів можна розвивати товариськість та комунікабельність, щоб вони в повній мірі опанували культуру та навички спілкування й конструктивної взаємодії.

За коректурною пробою «Кільця Ландольта» (модифікація Б. Бурдона) виявлено, що показники довільної уваги й оцінки темпу психомоторної діяльності, працездатності і стійкості до монотонної діяльності, яка вимагає постійного зосередження уваги, у всіх учнів досліджуваних класів знаходяться майже на однаковому рівні і потребують корекції.

Результати оцінки переключення та розподілу уваги за методикою «Постав значки» (автори А. П'єрон, Л. Рузер) свідчать, що переважній більшості досліджуваних учнів (93%) притаманний високий та дуже високий рівень переключення та розподілу уваги. Лише у незначній кількості учнів (7%) виявлено середній рівень переключення та розподілу уваги.

Перспективою подальших досліджень є ґрунтовне вивчення впливу подій війни на когнітивний компонент учнів підліткового віку, формування успішної повноцінно розвиненої особистості.

Ключові слова: учні підліткового віку, когнітивний компонент, комунікабельність, логічний аспект, математичне мислення, довільна увага, розподіл уваги.

Shaumian Olena Hevorkivna Candidate of Psychological Sciences, PhD degree, Associate Professor, Associate Professor of Department of Professional Education, Kherson State agrarian and economic University, Stritenska St., 23, Kherson, 73006, tel.: (0552) 41-44-35, <https://orcid.org/0000-0001-9906-2735>

COGNITIVE COMPONENT OF ADOLESCENT PUPILS: FORMATION AND DEVELOPMENT UNDER MARTIAL LAW IN UKRAINE

Abstract. The article highlights the cognitive component of the impact of war events on adolescent pupils. As part of the outlined issues, a survey conducted to determine the impact of war events on the cognitive component of adolescent pupils. The total number of respondents in the study sample is 101. Pupils from grade 7 (28 respondents), grade 8 (40 respondents), and grade 9 (33 respondents) were among them.

In the years 2022 and 2023, the survey was based on the Smolinsky educational association, which includes a secondary school of I-III degrees, a gymnasium, and an out-of-school educational institution, of the Smolinsky village council of the Maloviskovsky district of the Kirovograd region.

According to V. Lippmann's "Numerical Series" methodology, the highest proportion of adolescent pupils exhibiting a high level of logical thinking is found in grade 8 (35%), while the lowest proportion is found in grade 7 (15%). Only students in grades 8 and 9 have a low level of development in the logical aspect of mathematical thinking.

Based on the test "Assessment of sociability" (author V. Riakhovskii), the vast majority of adolescent pupils (95%) have a sufficient level of sociability. Only 5% of eighth-grade adolescent students demonstrated an excessive level of sociability, which can impair communication with others. Adolescent students can learn to be

sociable in order to fully master the culture and skills of communication and constructive interaction.

Accordingly, in the study “Landolt ring” (modification by B. Bourdon), it was found that the indicators of arbitrary attention and assessment of the pace of psychomotor activity, efficiency, and resistance to monotonous activity, are almost at the same level for all students of the studied classes and require correction.

The results of the assessment of switching and distribution of attention under the method “Put icons” (authors A. Pieron, L. Ruzer) indicate that the vast majority of the studied adolescent pupils (93%) have a high and very high level of switching and distribution of attention. Only some adolescent pupils (7%) showed an average level of switching and distribution of attention.

The prospect of further research is a thorough study of the impact of war events on the cognitive component of adolescent pupils and the formation of a successful, fully developed personality.

Keywords: adolescent pupils, cognitive component, sociability, logical aspect, mathematical thinking, arbitrary attention, distribution of attention.

Постановка проблеми. Задля забезпечення поступального розвитку та безпеки України, досягнення національної конкурентоспроможності вагоме значення має дбайливе ставлення держави до підростаючого покоління, що відображається у піклуванні про майбутніх громадян своєї країни через здійснення державної політики, яка не лише декларується, але й послідовно реалізується. У такому контексті особливої ваги набуває проблематика, пов’язана з формуванням та здійсненням політики держави, що спрямована на піклування про підростаюче покоління.

Підтримка молоді та піклування про дітей в Україні є стратегічним пріоритетом держави, а за умов повномасштабної війни в Україні цьому слід приділяти ще більше уваги. Сьогодні формується та обґрунтовується необхідність побудови та реалізації якісної державної політики, яка полягає у створенні політичних, економічних, соціальних, організаційних, інформаційних умов і гарантій для забезпечення всебічних потреб підлітків, реалізації їх творчого потенціалу, стимулювання активної життєвої позиції тощо. Виконання переважної частини завдань щодо реалізації цього напряму державної політики відбувається саме під час навчання в закладі загальної середньої освіти.

Нині в країні не відчувається помітних результатів щодо підвищення якості життя населення та стабілізації соціальної ситуації в суспільстві. А це, у свою чергу, впливає на сферу захисту прав дітей та розвитку гармонійної підростаючої особистості. З урахуванням зазначеного науковці зосереджують значну увагу на вивченні різних аспектів усебічного розвитку дітей.

Останнім часом у наукових колах набуває поширення таке поняття, як «соціально-психологічна ефективність», що трактується як можливість формування й розвитку соціально повноцінної, зрілої особистості, здатної самостійно адаптуватися і соціалізуватися в суспільстві.

Оцінку ефективності роботи щодо соціального захисту в Кіровоградській області здійснено на підставі аналізу та інтерпретації статистичної інформації з різних джерел, неструктурованого спостереження під час практики у відділі спеціальної освіти і соціального захисту дітей та підлітків регіонального департаменту освіти, а також за результатами інтерв'ю з експертами і фахівцями з питань опіки та піклування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню проблеми виховання й навчання всебічно розвиненого учня підліткового віку присвячено наукові праці таких авторів, як: К. Баханов, Г. Бевз, О. Безпалько, І. Бех, А. Булда, Л. Волинець, Л. Волинська, А. Капська, О. Карпенко, Я. Корчак, Г. Костюк, М. Лісій, Т. Малецька, З. Огороднійчук, Р. Павелків, І. Пеша, Ж. Піаже, Е. Помиткін, В. Роменець, В. Скрипченко, В. Сухомлинський, В. Франкл, В. Шебанова та ін.

Зокрема, предметом їх досліджень були процеси розвитку учня підліткового віку; проблеми, з якими стикається підліток (наприклад, труднощі із засвоєнням матеріалу, із спілкуванням, недостатнім розвитком логічного мислення, уваги, пам'яті) тощо. Усі здійснені наукові розвідки зорієнтовані на формування та становлення позитивної успішної особистості учня підліткового віку. Однак ще залишається низка проблем, які потребують поглибленого вивчення, оскільки швидкі зміни, що відбуваються в суспільстві, загострюються в умовах війни в Україні й водночас актуалізують необхідність вивчення нових аспектів раніше досліджуваних проблемних питань.

Виклад основного матеріалу. Метою нашого дослідження було визначення особливостей розвитку логічного аспекту математичного мислення, уміння підлітків спілкуватися та взаємодіяти з іншими людьми, дослідження довільної уваги і оцінки темпу психомоторної діяльності, оцінки переключення та розподілу уваги.

Гіпотеза полягає у припущенні, що розвиток уваги, комунікації та математичне мислення у більшості підлітків відбувається на достатньому рівні, водночас сприяючи їх розвитку можна збільшити рівень уваги та покращити комунікативні навички підлітків.

Емпіричне пілотне дослідження було проведено чотирма етапами:

- 1) Визначення вибірки та підбір діагностичного інструментарію дослідження.
- 2) Проведення емпіричного дослідження.

3) Аналіз результатів.

4) Розробка спеціальної програми розвитку позитивної міжособистісної взаємодії у підлітків (на основі отриманих результатів).

Під час емпіричного дослідження було застосовано низку методик, які спрямовані на:

– визначення особливостей розвитку логічного аспекту математичного мислення – *методика «Числові ряди»* (автор В. Ліппманн) [3];

– виявлення вміння спілкуватись та взаємодіяти з іншими людьми з метою співпраці та взаємодії – *тест «Оцінка комунікабельності»* (автор В. Ряховський) [4];

– дослідження довільної уваги і оцінка темпу психомоторної діяльності, працездатності і стійкості до монотонної діяльності, що вимагає постійного зосередження уваги, – *коректурна проба «Кільця Ландольта»* (модифікація Б. Бурдона) [2];

– з'ясування оцінки переключення та розподілу уваги – *методика «Постав значки» автори* (А. П'єрон, Л. Рузер) [3].

Дослідження проводилося на базі Смолінського навчально-виховного об'єднання «Загальноосвітня школа I-III ступенів – гімназія – позашкільний навчальний заклад» Смолінської селищної ради Маловисківського району Кіровоградської області у 2022 та у 2023 роках. Участь у дослідженні взяли учні підліткового віку: 7 клас (28 осіб); 8 клас (40 осіб); 9 клас (33 осіб). Загальне число вибірки – 101 респондент.

У процесі аналізу результатів за методикою «Числові ряди» (автор В. Ліппманн) було досліджено особливості розвитку логічного аспекту математичного мислення в учнів 7-9 класів [3].

7-й клас (дівчата та хлопці віком 12-13 років): 16% учнів виконали тест на відмінний результат; 54% – на хороший результат і 30% – на середній результат. Це свідчить про те, що математичний апарат дітей розвивається на належному рівні, але бажано працювати у напрямі покращення.

8-й клас (дівчата та хлопці віком 13-14 років): 41% учнів виконали тест на відмінний результат; 35% – на хороший; 12% – на середній і 12% – на задовільний результат. Отже, математичний апарат більшості дітей розвивається на належному рівні, але бажано працювати у напрямі покращення.

9-й клас (дівчата та хлопці віком 14-15 років): 37,5% учнів написали тест на відмінний результат; 12,5% – на хороший; 37,5% – на середній і 12,5% – на задовільний результат. Таким чином, математичний апарат більшості учнів 9 класу розвивається на належному рівні, однак, як і в учнів 8 класу, потребує корекції.

Отже, найбільша кількість учнів з високим розвитком логічного аспекту математичного мислення представлена у 8 класі (35%) а найменша – у 7 класі

(15%). Учні з низьким рівнем розвитку логічного аспекту математичного мислення зафіксовані лише у 8 і 9 класах.

Наступним кроком нашого дослідження був аналіз результатів тесту «Оцінка комунікабельності» (автор В. Ряховський), за підсумками якого сформульовано відповідні висновки [4]:

7-й клас (дівчата та хлопці віком 12-13 років) показали такі результати:

– 7% учнів набрали в діапазоні від 19 до 24 балів. Такі показники свідчать про те, що ця категорія учнів у міру товариська і в незнайомому оточенні відчуває себе цілком упевнено;

– 33% учнів набрали в діапазоні від 14 до 18 балів. Тобто вони мають нормальний розвиток комунікабельності;

– 27% учнів набрали в діапазоні від 9 до 13 балів. Це вказує на достатній рівень товарищескості. Учні, що відносяться до цієї категорії, охоче знайомляться з новими людьми та легко йдуть на контакт;

– 33% учнів набрали в діапазоні від 4 до 8 балів. Це є показником високого рівня товарищескості та комунікабельності.

8-й клас (дівчата та хлопці віком 13-14 років) набрали в діапазоні:

– 5% учнів – від 19 до 24 балів. Це свідчить про те, що учні цієї категорії в міру товариські і в незнайомому оточенні відчувають себе цілком упевнено;

– 30% учнів – від 14 до 18 балів. Такий результат демонструє достатній розвиток комунікабельності;

– 50% учнів – від 9 до 13 балів. Отримані результати вказують на достатній рівень товарищескості. Учні, що відносяться до цієї категорії, охоче знайомляться з новими людьми та легко йдуть на контакт;

– 10% учнів – від 4 до 8 балів, що є свідченням високого рівня товарищескості та комунікабельності;

– 5% учнів – від 0 до 3 балів. Це свідчить про надмірний рівень комунікабельності, що може негативно впливати на спілкування з оточуючими.

9-й клас (дівчата та хлопці віком 14-15 років). В учнів виявлено такі результати:

– 31% учнів набрали в діапазоні від 14 до 18 балів. Це свідчить про нормальний розвиток комунікабельності;

– 38% учнів набрали в діапазоні від 9 до 13 балів. Такі результати вказують на достатній рівень товарищескості. Учні, що відносяться до цієї категорії, охоче знайомляться з новими людьми та легко йдуть на контакт;

– 31% учнів набрали в діапазоні від 4 до 8 балів. Отримані показники свідчать про високий рівень товарищескості та комунікабельності.

Отже, за результатами тесту «Оцінка комунікабельності» (автор В. Ряховський) можна зробити висновок, що для переважної більшості учнів

підліткового віку притаманний достатній рівень товариськості та комунікабельності (95%). Лише учнів 8-х класів (5%) показали надмірний рівень комунікабельності, який може негативно впливати на спілкування з оточуючими. З метою уникнення негативного впливу в учнів можна розвивати товариськість та комунікабельність, щоб вони в повній мірі опанували культуру та навички комунікабельності, конструктивного спілкування й ефективної взаємодії [4].

У рамках опитування також було проведено дослідження довільної уваги й оцінки темпу психомоторної діяльності, працездатності і стійкості до монотонної діяльності на основі коректурної проби «Кільця Ландольта» (модифікація Б. Бурдона) [2].

Результати учнів 7 класу (дівчата та хлопці віком 12-13 років) показали, що в 81% учнів середній результат, у 7% – низький, а у 12% встановлений дуже низький рівень розвитку довільної уваги. Це є сигналом до того, що потрібно працювати у напрямі покращення.

Результати учнів 8 класу (дівчата та хлопці віком 13-14 років) виявили такий розподіл розвитку уваги: 82% учнів – середній рівень, 12% – низький та у 5% – дуже низький. Зважаючи на отримані результати, учні 8 класу вкрай потребують корекційного втручання.

Результати учнів 9 класу (дівчата та хлопці віком 14-15 років) засвідчили, що у 82% досліджуваних розвиток уваги знаходиться на середньому рівні, у 6% – на низькому рівні і 12% – на дуже низькому рівні. Беручи до уваги отримані результати, можна зробити висновок, що учням 9 класу, так само як і учням 8 класу, вкрай необхідне корекційне втручання.

Отже, на основі представлених вище результатів можна підсумувати, що показники довільної уваги й оцінки темпу психомоторної діяльності, працездатності і стійкості до монотонної діяльності, яка вимагає постійного зосередження уваги, у всіх учнів досліджуваних класів знаходяться майже на однаковому рівні і потребують корекції.

Останньою в емпіричному пілотному дослідженні була проведена методика «Постав значки» (автори А. П'єрон, Л. Рузер) [3].

Результати учнів 7 класу (дівчата та хлопці віком 12-13 років) виявили, що: 61% учнів виконали тест без жодної помилки, тобто вони мають дуже високий рівень уваги; 33% учнів припустились 1 помилки, а отже, мають високий рівень уваги; 6% учнів під час виконання тесту зробили 2 помилки, що є свідченням того, що вони теж мають високий рівень уваги.

Результати учнів 8 класу (дівчата та хлопці віком 13-14 років) продемонстрували, що: 88% учнів виконали тест без помилок, тобто вони мають дуже високий рівень уваги; 6% учнів написали тест з 1 помилкою, а отже, вони мають високий рівень уваги; 6% учнів під час виконання тесту припустились 2 помилок, і вони теж мають високий рівень уваги.

Результати учнів 9 класу (дівчата та хлопці віком 14-15 років) показали, що 81% учнів виконали тест без помилок, отже, вони мають дуже високий рівень розвитку уваги; 12% учнів написали тест з 2 помилками, тобто вони мають високий рівень розвитку уваги; 7% учнів під час виконання тесту припустилися 3 помилок і відповідно мають середній рівень розвитку уваги.

Таким чином, на основі представлених вище результатів оцінки переключення та розподілу уваги за методикою «Постав значки» (автори А. П'єрон, Л. Рузер) виявлено, що для переважної більшості досліджуваних учнів (93 %) притаманний високий та дуже високий рівень переключення та розподілу уваги. Лише у незначної частини учнів (7 %) наявним є середній рівень переключення та розподілу уваги [3].

За результатами аналізу отриманих показників та на основі проведених бесід ми з'ясували, що найбільше труднощів у досліджуваних учнів виникає під час міжособистісного спілкування. З огляду на це нами було розроблено спеціальну програму розвитку позитивної міжособистісної взаємодії в учнів підліткового віку (7-9 класи). У розробленій нами програмі запропоновано 15 завдань. Кожне завдання має певну структуру, а саме складається з: привітання, обговорення виконаного домашнього завдання, 2-3 вправи, рефлексія та завдання для домашнього виконання.

Більшість вправ були створені з метою створення позитивної мотивації, опанування прийомів самодіагностики та самопізнання, уточнення «Я – концепції», усвідомлення своїх соціальних ролей, активізації креативності.

Серед них є мінілекція-бесіда «Правила гармонійного розподілу часу».

Існують правила гармонійного розподілу часу. Дуже корисно не тільки ознайомитися з ними, а й застосовувати їх у житті.

1) Перше правило. *Визначення відносної важливості справи за принципом В. Парето.* Цей принцип має на увазі співвідношення 80:20, працює, якщо вміти розрізняти важливі справи і не дуже важливі. Витративши всього 20% часу, можна отримати 80% задоволення, тобто займатися важливою справою. Або навпаки, займатися цілий день неважливою справою і в результаті можна отримати лише 20% задоволення.

Як Ви для себе розрізняєте важливу справу від неважливої? Зараз належить знайти відповідь на це питання.

Не варто втручатися в суперечку. Якщо підлітки все-таки не прийдуть до спільного рішення, можна їм підказати. Важливою вважається та справа, яку не можна відкладати на потім, оскільки наслідки невирішеної проблеми виявляться вкрай негативними. Можна продемонструвати це на конкретних життєвих прикладах.

2) Друге правило. *Уміння тверезо розраховувати свої сили і час.* Значна частина людей схильні перебільшувати свої сили і недооцінювати час,

необхідний для вирішення задачі. Визначити величину помилки можна, якщо X одиниць часу помножити на 3. Наприклад, якщо Ви міркуєте, що твір можете написати за 30 хвилин, то помножте це число на 3 та отримаєте точні часові витрати. Наведіть відповідні приклади, які свідчать про те, що не вдалося встигнути зробити задумане.

Необхідно вибрати кілька прикладів і порахувати разом з учасниками реальні часові витрати.

3) Третє правило. *Уміння давати обіцянки.* Необхідно вчитися аналізувати свої можливості, перш ніж погоджуватися щось зробити. У відповідь на прохання спочатку варто відповісти: «Зачекай, я поміркую, чи зможу дійсно виконати те, що ти просиш». Потім потрібно проаналізувати ситуацію, і тільки після цього дати відповідь. Це перевірений спосіб надбання авторитету.

Слід проаналізувати разом з підлітками різні ситуації, за яких вони, давши обіцянку, не змогли виконати обіцяне.

Ключові принципи цього правила:

- Не поспішай погоджуватися в ситуаціях психологічного тиску.
- Приймай рішення лише після обдумувань про пріоритети і витрати часу.
- Чесно говори «ні», якщо не зможеш впоратися з чим-небудь або це зробити буде вкрай складно.
- Запропонуй компроміс, бери на себе лише те, що дійсно можеш зробити.
- Похвали себе на кшталт: «Молодець!», якщо стримав слово й гідно виконав потрібне.

У рамках розробленої вправи учням було запропоновано поради, які допомагають у досягненні мети «як бути успішним». Це своєрідні кроки на шляху до успіху, які сформульовані на основі концепції П. Друкера. Водночас увагу учнів підліткового віку акцентовано на тому, що стати успішним можливо лише за умови цілеспрямованих та свідомих зусиль. Таким чином, суттєве значення має вміння правильно формулювати наміри та цілі [1].

Знаний дослідник і практик П. Друкер обґрунтував метод “SMART”, який сприяє грамотному формулюванню цілей, перевірці їх валідності, зокрема:

1) *S pecific* – це чітко сформульована мета. Мета повинна бути чіткою, однозначною, щоб її було неможливо неправильно інтерпретувати.

2) *M easure* – це вимірюваність. Така розмірна вимірюваність може бути в особистих досягненнях. Критерії цієї оцінки повинні бути такими, щоб легко можна було визначити, чи досягнута омріяна мета чи не досягнута.

3) *Achievable* – це цілі, які мають бути досяжними. Важливо, щоб цілі були реальними. Якщо учень підліткового віку буде мати низку недосягнених/нездійснених цілей, то це спричинить демотивацію підростаючої особистості.

4) *Result oriented* – це коли є орієнтація на результат. Учень підліткового віку має чітко уявляти, чого прагне досягти. У разі, якщо велика мета здається нереалістичною, її краще розділити на кілька менших, але реалістичних. Мета не повинна суперечити іншим цілям особистості.

5) *Time specific* – мета визначається конкретними термінами. Досягнення мети має відбуватися за дієвим планом на кшталт як кожен крок квесту [1].

Практичне застосування “SMART”-технологій у плануванні стратегії підростаючої особистості є достатньо корисним. Перевірка намірів дозволяє уникнути перешкод, які можуть заважати їх здійсненню.

Застосування цієї методики має бути грамотним, із урахуванням можливих припущень й помилок. В іншому випадку вона може стати недієздатною через те, що:

- ситуація змінюється дуже швидко, цілі починають втрачати свою актуальність раніш терміну їх досягнення;
- важливими є не конкретні проміжні результати, а рух у певному напрямку до своєї мети;
- не робиться ніяких дій або лише часткові дії для досягнення поставленої мети.

Висновки. Як свідчать проведені в рамках дослідження бесіди та отримані результати опитування, найбільше труднощів у досліджуваних учнів виникає під час міжособистісного спілкування, тому слід уникати несприятливого впливу сьогодення й спрямовувати учнів підліткового віку на усебічний гармонійний розвиток, зокрема розвивати позитивну міжособистісну взаємодію в підлітків. Основу діяльності практичного психолога, соціального педагога в закладі загальної середньої освіти (утім, як і всіх інших категорій педагогів) має складати – створення позитивної мотивації; забезпечення оволодіння прийомами самодіагностики, усвідомлення своїх соціальних ролей (хто «Я» в цьому світі); розвиток креативності, поглиблення процесів саморозуміння, самоменеджменту; формування вміння приймати свої страхи, тривожності; опанування технік подолання страхів й непорозумінь; усвідомлення своїх сильних і слабких сторін; отримання зворотного зв'язку з батьками, ровесниками, оточенням; орієнтація учнів підліткового віку на пошук справжніх цілей життя, формування позитивного спрямування щодо майбутнього; розвиток навичок тайм-менеджменту, який відповідає власним можливостям.

Перспективою подальших досліджень є ґрунтовне вивчення впливу подій війни на когнітивний компонент учнів підліткового віку, формування успішної повноцінно розвиненої особистості.

Література:

1. Drucker F. P. The Effective Executive: The Definitive Guide to Getting the Right Things Done (Harperbusiness Essentials). HarperCollinsPublishers, 2006. 208 p.
2. Коректурна проба «Кільця Ландольта» (модифікація Б. Бурдона) <https://vseosvita.ua/library/diagnostika-uvagi-metodika-viznacenna-obsagu-uvagi-283217.html> (дата звернення: 01.07.2023).
3. Пашукова Т. І., Допіра А. І., Дьяконов Г. В. Практикум із загальної психології : посібник. Київ : Знання, 2006. 203 с.
4. Тест «Оцінка комунікабельності» (автор В. Ряховський) <https://vseosvita.ua/library/embed/000yza-db4b.docx.html> (дата звернення: 01.07.2023).

References:

1. Drucker F. P. The Effective Executive: The Definitive Guide to Getting the Right Things Done (Harperbusiness Essentials). HarperCollinsPublishers, 2006. 208 p.
2. Korekturna proba «Kiltsia Landolta» (modyfikatsiia B. Burдона) [*Corrective sample Landolt ring (modification by B. Bourdon)*]. Retrieved from <https://vseosvita.ua/library/diagnostika-uvagi-metodika-viznacenna-obsagu-uvagi-283217.html> (дата звернення: 01.07.2023). [in Ukrainian].
3. Pashukova T. I., Dopira A. I., Diakonov H. (2006). *Praktykum iz zagalnoi psykholohii [Workshop on General Psychology : tutorial]*. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
4. Test «Otsinka komunikabelnosti (avtor V. Riakhovskii). [Test «Assessment of communication skills» (author V. Riakhovskii)]. <https://vseosvita.ua/library/embed/000yza-db4b.docx.html> (дата звернення: 01.07.2023). [in Ukrainian].